

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Х.Жўраев	
“Туркистон тўплами” – Россия империясининг Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсати тарихини ўрганишда муҳим манба	97
Ш.А.Раҳимов	
Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати: миллий тажриба ва халқаро ташаббусларнинг объектив зарурияти	101
	ФАЛСАФА, СИЁСАТ
Қ.Назаров, Д.Норматова	
Ўзбек фалсафасининг янгиланиш зарурати масаласига доир	106
Н.О.Сафарова, И.М.Арзиматова	
Форобий ва беруний ижодида ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик ғоялари	109
С.Чориев, Б.Иминов	
Ғарбни таназзулга ботирган ғоя	113
Г.Ж.Туленова, А.А.Мадаминов	
Сиёсий партиялар ва жамиятни демократиялаш	119
Х.О.Шайхова С.С.Хошимов	
Бугунги дунё ва унинг одамлари	122
	АДАБИЁТШУНОСЛИК
А.Ҳамдамов	
Абдулла Орипов шеърларида миллий ҳис-туйғулар талқини	127
Н.Султонова	
Ўзбек адабиётида модификация	130
Қ.В.Юлчиев	
Учликда макон ва вақт категорияси	134
	ТИЛШУНОСЛИК
З. Алимова	
Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда маъно ва товуш ўзгариши ҳодисаси	138
И.Расулов	
Рус ва ўзбек фразеологизмларининг семантик структураси	143
Г.Умаржонова	
Замонавий немис ва ўзбек тилларида “hand” – “қўл” фразеологик бирликлар функционал мазмунининг тадқиқи масаласи	148
	ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ
Р.Джалилова	
Академик қаламтасвир тарихини ўқитишнинг методологик асослари	152
М.Каримова, Ш.Арипов	
Талабалар ўқув фаоллигини оширишнинг назарий асослари	155
И.Қирғизов, А.Нурмуҳаммаджонов	
Музыка маданияти дарсларида ўқувчиларнинг музыка тинглаш компетенциясини шакллантириш тажрибасидан	158
	ИЛМИЙ АХБОРОТ
С.ЭВАТОВ	
Тасаввуф таълимотида ваҳдат ул-вужуд назарияси	162
М.Маматов, О.Азимбеков	
Ўзбекистонда сўфейликнинг ҳозирги ҳолати	165
Ф.Дадабаева	
А. Қодирийнинг “ ўткан кунлар” асаридаги ҳаракат тасвирининг олмонча ва русча таржималардаги талқини	167
Х.Убайдуллаев	
Лингвокультурология тарихини ўрганиш хусусида	169
С.Ҳакимжонова	
Ўзбек тилида ҳолат равишларининг услубий хусусиятлари	171
Б.Алимов	
Миллий аудиовизуал тармоқларнинг мамлакат имижини ривожлантиришдаги аҳамияти	174
	БИБЛИОГРАФИЯ
Библиография	179

ҒАРБНИ ТАНАЗЗУЛГА БОТИРГАН ҒОЯ ИДЕЯ, ПОГРУЗИВШАЯ ЗАПАД В УПАДОК THE IDEA THAT DEGRADED THE WEST

С.Чориев, Б.Иминов

Аннотация

Мақолада индивидуализм ғоясининг шаклланиши сабаблари ва қонуниятлари ҳақида мулоҳаза юритилган. Индивидуализм ғоясининг Европада илдиз отиши жамиятларда шахс ёлғизлиги ва бефарқлигини кучайтириб юборгани, оиланинг янги шакллари юзага келтиргани кўрсатиб берилган.

Аннотация

В статье автор рассуждает о причинах и закономерностях возникновения идеи индивидуализма. Распространение данной идеи по всей Европе привело к распространению одиночества и усилению апатии личности, появлению новых форм семьи.

Annotation

In this article author argues about reasons and regularity of origination of idea of individualism. Spreading of this idea throughout Europe was the cause of enhancement of solitude, apathy of personality and appearance of new forms of family.

Таянч сўз ва иборалар: индивидуаллик, индивидуализм, ёлғизлик, бефарқлик, оила шакллари.

Ключевые слова и выражения: индивидуальность, индивидуализм, одиночество, апатия, формы семьи.

Keywords and expressions: individuality, individualism, solitude, apathy, forms of family.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши мамлакатимизга жаҳон цивилизацияси эшикларини очиб берди. Президентимиз таъкидлаганидек, “Бугунги кунда Ўзбекистон халқаро ҳамжамият ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми сифатида ривожланиб бораётгани ва бу жараён тобора кучайиб боришини яхши англаб олиш даркор.” [1,23]. Бунинг натижасида жаҳон цивилизациясига хос бўлган хусусиятлар, жараёнлар, тенденциялар Ўзбекистонда ҳам намоён бўла бошлади. Айни пайтда Ғарб мамлакатларига хос бўлган маданият типлари ва артефактлари, ғоялар ва мафкуралар ҳам мамлакатимизга кириб келаётганини эътироф этмоқ даркор. Ана шундай ғоялардан бири Ғарбда бир неча асрдан буён ривожланиб келаётган, бугунги кунда ундаги ижтимоий ҳаётнинг характери белгилаб бераётган индивидуализм ғоясидир. Шу муносабат билан индивидуализмнинг моҳиятини тўғри талқин қилиш, унинг Ғарб жамиятидаги ижтимоий оқибатларини умумлаштириш, жамиятимизга, шахс онги ва фаолиятига солаётган таҳдидини таҳлил этиш зарурияти туғилмоқда.

Индивидуализмнинг Ғарб жамияти ижтимоий ҳаёти ва иқтисодиётининг мафкуравий асосига айланиши инсоннинг фаровон турмушини таъминлагани рост. Бироқ фаровонлик даражаси ошгани сайин жамиятда шахс эҳтиёжи ва манфаатларини улуғлаш, уларни тобора тўлароқ қондириш кайфияти қарор топа борди. Оқибатда шахс жамият манфаатлари хусусида қайғурмасликка, фақат ўз эҳтиёж ва манфаатлари билан яшашга одатланди. Бундай шахснинг руҳияти бирмунча аввалроқ Ф.

Достоевскийнинг “Записки из подполья” номли асарида, айниқса, ёрқин ифодалаб берилганди. “Осмон ерга қулаб тушсинми ёки мен чой ичмайми?– дейди асар қаҳрамони. – Мен сизга айтсам, осмон ўпирилиб тушса-тушсин, лекин мен доим чой ичиб турсам бўлгани”. Тафовут шундаки, асар ёзилган вақтда бундай кишилар сони кўпчиликни ташкил қилмасди. Йигирманчи асрнинг иккинчи ярмига келиб эса Ғарбнинг ўз манфаатлари хусусида қайғуришдан нари ўтмайдиган янги киши учун бу типик ҳолга айланди. Ғарбнинг янги киши соф индивидуалистга айланди: у ўзини бошқалардан ажратишга, улардан узоқлашишга интила бошлади, истеъмолчилик руҳи ва гедонизм тамойиллари уфуриб турган бозордан бошқа ҳеч нарсага сажда қилмай қўйди.

Хўш, Ғарб цивилизациясини таназзулга ботирган бу ғоя қандай пайдо бўлган? Унинг салбий оқибатлари қай тарзда намоён бўлмоқда? Аввало, таъкидлаш жоизки, индивидуализм билан боғлиқ мулоҳазалар узоқ тарихга эга. У индивид манфаатларининг жамият ёки жамоа манфаатларидан устуворлигини ифодаловчи ғоя даражасига кўтарилгунига қадар узоқ давр мобайнида позитив ёки лоақал нейтрал позициядан туриб талқин этиб келинган.

Шахс индивидуаллиги, айниқса, эллинизм даврида муфассал ўрганилди. Эпикур, стоицизм ва скептицизм вакиллари индивид ва жамият манфаатлари ўртасидаги алоқадорликни ижтимоий-ахлоқий феномен

С.Чориев – ҚарДУ, кафедра мудири, фалсафа фанлари доктори.
Б.Иминов – ФарДУ, ўқитувчи.

сифатида муфассал таҳлил қилдилар. Масалан, стоиклар индивид фаровонлигини полис ёхуд жамоа қадриятлари билан эмас, табиат қонунлари билан боғлай бошладилар.

Ўрта асрларда христиан мутафаккирлари асарларида индивидуализмнинг мутлақо ўзгача талқинини кузатиш мумкин. Бу асарлардаги мулоҳазаларнинг асосий лейтмотиви шундан иборатки, инсоннинг Худо олдидагина индивидуал масъулияти мавжуд, бироқ жамиятдаги хатти-ҳаракатлари унинг ижтимоий мақоми, у мансуб табақа хусусиятлари билан белгиланади.

Ренессанс даврида индивидуализм деганда, шахснинг жамият тазйиқидан озодлиги, унинг кадр-қиммати тушунила бошланди. Пико делла Мирандола, Джаноццо Манетти каби мутафаккирлар инсон индивидуаллигини, ақл-заковатининг улуғворлиги, шахснинг такрорланмаслиги тўғрисидаги мулоҳазалар билан боғладилар. Будавра келиб антик этиканинг, хусусан, эпикуризм, стоицизм, платонизмнинг инсон индивидуаллиги хусусидаги қарашлари мутлақо янгича руҳ касб этди. Айниқса, Эпикурнинг инсон табиий эҳтиёжларини қондириш, руҳий хотиржамликка эришиш ҳақидаги мулоҳазалари Козмо Раймонди, Лоренцо Валла, Помпоний Лет ва бошқалар томонидан ривожлантирилди.

Хуллас, шахс индивидуаллиги ҳақидаги қарашлар Ғарбда узоқ вақт давомида ижтимоий тараққиёт характери ва мўлжалларига жиддий таъсир кўрсатмайдиган назарий мулоҳазалар сифатида ривожланиб келди. Бироқ, XVI асрнинг сўнгги чораги ва XVII асрнинг бошларида Ғарбда содир бўлган воқеалар бу мулоҳазалар характерини тубдан ўзгартириб юборди. Нидерландияда буржуа инқилоби содир бўлди. Бу инқилобнинг ғоявий раҳнаmolари ва бевосита иштирокчилари бир мамлакат миқёсида эмас, бутун Ғарб жамияти тарихида инқилобий ўзгариш ясаётганликларини ўйлаганмиканлар? Уларнинг саъй-ҳаракатлари натижаси ўлароқ, нафақат иқтисодий ишлаб чиқариш ва ижтимоий институтлар характери, балки асрлар давомида амалда бўлган қадриятлар системаси ҳам ўзгаришини хаёлларига келтирганмиканлар?

Нидерландияда буржуа инқилоби протестант мамлакатларнинг барчасида аксадо берди. Масалан, 1640-1688 йилларда саноати гуркираб ривожланган қатор мамлакатларда ҳам худди шундай инқилоблар бўлиб ўтди. Ушбу инқилоблар хунармандчилик меҳнатини узил-кесил чеклаб,

мануфактуравий ишлаб чиқаришга кенг йўл очди. Бунинг натижасида меҳнат самарадорлиги орта бошлади, чунки мануфактуравий ишлаб чиқариш жараёни турли майда-майда вазифаларни алоҳида-алоҳида бажаришга асосланган кооперацияга таянарди.

Буржуа инқилоби, янги буржуа жамияти иқтисодиёт ва сиёсатни, ижтимоий муносабатларни тубдан ўзгартирди. Айни пайтда инсон қадриятлари системаси, унинг қадриятлари иерархияси ўзгарди. Уйғониш даврида инсон олий қадрият даражасига кўтарилган, ҳар бир индивидуумнинг бетакрор эканлиги эътироф этилган, энг муҳими, инсоннинг ижтимоий мақомини белгиловчи мезон унинг маънавий дунёсидан, айниқса, қобилиятлари ва малакасидан изланган эди. Буржуа инқилоби эса бундай ёндашувни шубҳа остига оладиган жамиятни қарор топтирди. Мануфактурани улуғловчи ижтимоий гуруҳлар ўзлари яратган қадриятлар иерархиясидаги юқори ўринни иқтисодий даромадга тақдим этдилар. Иқтисодий даромад устуворлиги эса ишлаб чиқариш жараёнларини рационаллаштириш, хусусий ташаббускорликни қўллаб-қувватлаш, тадбиркорликни ривожлантириш заруриятини кун тартибига қўйди.

Бу омиллар индивидуализмни феодализм абсолютизм ва табақавий корпоративизмга қарши турувчи қудратли ғояга айлантирди. Янги Европада вужудга кела бошлаган кўплаб фалсафий-ахлоқий таълимотлар шахсий манфаатлар устуворлигигина хусусий ташаббускорлик ва тадбиркорликнинг ривожланишига олиб келишини исботлаб бердилар. Масалан, ижтимоий шартнома назариясида индивиднинг давлат ва ижтимоий институтлардан устуворлиги, индивид манфаатларининг қўллаб-қувватланиши жамият тараққиётига замин яратиши алоҳида таъкидланди. Иқтисодиёт назариясида А.Смит индивидуализмни шахсий фаровонликни таъминловчи ягона ғоя сифатида талқин қилди. У шахсий хўжаликнинг давлат томонидан мувофиқлаштирилмаслиги ва назорат қилинмаслиги индивидуал фаровонликнинг қарор топишига олиб келишини исботлашга интилди. И.Бентам ва Ж.Милль утилитаризмда умумжамоавий ва индивидуал манфаатлар ўртасидаги зиддиятни бартараф этишнинг бирдан бир йўли ўз шахсий манфаатларини қондиришга интилувчи индивидни қўллаб-қувватлашдан иборатлиги тўғрисидаги ғоя илгари сурилди.

Бундай ёндашувнинг умулжтимоий тус олиши оқибатида XX асрда шахс эҳтиёж ва манфаатларини ҳар қандай йўл билан бўлса-да, қондиришга хизмат қиладиган бутун бошли индустрия вужудга келди. Масалан, 1920-йилларга келиб АҚШда ўртача иш ҳақи йилига 1236 доллар бўлган бир шароитда бир дона эркаклар костюми 15,85 доллар турадиган бўлди [2]. Г.Форд заводларидаги линиялар минглаб автомобилларни ишлаб чиқара бошлади. 1909 йилда тайёрланган илк “Т” модели 900 доллар турган бўлса, ишлаб чиқариш технологияларининг шахс эҳтиёжи ва манфаатларини тўлақонли қондиришга сафарбар қилиниши туфайли 1916 йилга келиб бир дона автомобиль нархи 345 долларга тушди. Натижада, илк бор оила йиллик даромадининг 10-20 фоизига харид қилса бўладиган маҳсулот оммавий тарзда ишлаб чиқарила бошланди [3,560]. 1923 йилга келиб, “Форд” автомобили харид қилишнинг ҳафталик режаси” эълон қилинди. Унга кўра, ҳар бир талабгор ҳафтасига 5 доллардан тўлаб борар, зарурий маблағ тўланганидан сўнг автомобиль харид қиларди. Ушбу режа шарофати билан 131 минг киши шахсий автомобиль эгасига айландилар [4,562].

Эндilikда индивидуализмга асосланган жамият шахс ёлғизлигини кучайтириб, унинг мулоқот доирасини торайтириб юборди. АҚШ аҳолини рўйхатга олиш Бюросининг ҳисоб-китобларига қараганда, Сан-Франциско аҳолисининг 53 фоизи, Сиэтл аҳолисининг 48 фоизи, Вашингтон аҳолисининг 45 фоизи, Окленд аҳолисининг 44 фоизи, Лос-Анжелес аҳолисининг 39 фоизи, Нью-Йорк аҳолисининг 37 фоизи ёлғизликда умр кечирмоқда. Умуман олганда, 27 фоиз америкаликлар ёлғиз яшашади [5]. Мутлақ ёлғизлик кишиларда депрессия касаллигининг (кайфиятнинг тушкунлиги) кўпайишига сабаб бўлди. Бунинг натижасида атроф муҳитга бефарқлик вужудга келди, ҳаётга бўлган қизиқиш йўқола бошлади.

Ёлғизлик ҳиссининг мутлақ характер касб этиши шахсни ундан қутулиш чораларини излашга мажбур этди. Бунинг оилага бўлган муносабатлари динамикасида кўриш мумкин. Индивидуализм тамойиллари таъсирида Ғарб оиласи, энг аввало, таркибан ўзгара борди. Уч кишидан (ота, она ва фарзанд) иборат оила стандарт характер касб этди. Кейинчалик Ғарб кишиси “фуқаролик никоҳи” деб аталмиш “феноменни” кашф этди. Никоҳни қайд этмаслик шарти билан тузилган бундай оила ўз ҳузур-ҳаловати ва манфаатлари хусусида қайғуришга одатланган Ғарб кишиси учун ниҳоятда қулай эди. Чунки

бундай оилани турмуш ўртоғидан безган ондаёқ ортиқча ташвишларсиз бекор қилиш ва янгисини қуриш мумкин эди.

Лекин оиланинг бундай янги шакли ҳам уни ёлғизлик ҳиссидан қутқазмади. Ундан паноҳ излаган шахс энди оиланинг энг ақлга сиғмайдиган шаклларини (бир неча эркак ва аёлдан таркиб топувчи шведча оила, бир жинсли оила ва ҳоказо) “излаб топа” бошлади. Иккинчи томондан эса, Ғарб кишиси жинсий муносабатларда ҳам ўз ҳузур-ҳаловати ва манфаатига асослана бошлади. Бу ҳол носоғлом жинсий муносабатларнинг кўпайиб кетишига олиб келди. Масалан, АҚШда 16 минг респондент орасида ўтказилган тадқиқотлар натижасига қараганда, 37 фоиз эркаклар ва 13 фоиз аёллар ўсмирлик даврида гомогендер (ўз жинси вакиллари билан) алоқага киришганлар [6,63].

Индивидуализмга асосланган жамият инсон ҳуқуқларининг ҳам нотўғри талқин қилинишига сабаб бўлди. Гомосексуализм ва лесбиянлик ижтимоий иллат сифатида қораланмай қўйилди, бундай кишилар учун махсус жамиятлар, хизматлар, кафелар ташкил қилинди. Уларнинг ўзaro оила қуришлари, ҳатто фарзанд олиб боқишлари учун қонуний шарт-шароитлар яратилди. Голландияда эса бундан ҳам ақлга сиғмас ҳолат содир бўлди: бу ерда педофилларни бирлаштирувчи жамият фаолият кўрсата бошлади. Буларнинг барчаси жамиятда озчиликни ташкил этувчи кишиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини, эҳтиёж ва манфаатларини ҳимоя қилиш шиори остида амалга оширилди.

Мазкур омиллар таъсирида жамиятда туғилиш миқдори камайиб кетди. Ўтган асрнинг 80-йилларида Европада туғилиш миқдори ҳар минг кишига 15,1 ни ташкил этган бўлса, 2000-йилларга келиб бу кўрсаткич 11,9 га тушиб қолди [7,37]. Натижада Кўҳна қитъанинг ўнлаб мамлакатларида ўлиш кўрсаткичлари туғилиш миқдоридан ошиб кетди. Бундай тенденция халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида кадрлар етишмаслигига олиб келди. Аввалига мазкур муаммони қудратли миграция оқими ҳисобига ечишга интилган Ғарб ўзи истамаган ҳолда бутун бошли маргинал омманинг юзага келишига, Европада маданиятлар тўқнашувининг содир бўлишига замин яратди. Шу тарзда индивидуализм ғояларига асосланган Ғарб жамияти ҳалокат ёқасига келиб қолди.

Хўш, аянчли интиҳо Ғарбни бирор бир оқилона хулоса чиқаришга етаклаб келдимиз? Бир қарашда, индивидуализмни улуғловчи Ғарбнинг ҳалокат ёқасига келиб қолгани чуқур

англаб етилганидек. Ҳарқалай, П.Бьюкененнинг “Ғарбнинг ҳалокати”, А. Тойнбининг “Цивилизация тарих ҳукми олдида”, Ф. Фукуяманинг “Тарих интиҳоси ва сўнги инсон”, Ф.Хайекнинг “Қуллик сари йўл”, С.Хантингтоннинг “Цивилизациялар тўқнашуви” каби асарларининг дунёга келиши бежиз эмас. Бироқ, шунга қарамасдан, Ғарб индивидуализмга асосланган тараққиётдан воз кечиш нари турсин, ушбу ғояларни бутун жаҳонга тарғиб қилишда, кези келганда, уларни зўрлаб тиқиштиришда давом этмоқда. Шуни назарда тутган ҳолда, юртбошимиз “Юксак маънавият – енгилмас куч” номли асарида: “Табиийки, “оммавий маданият” деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди”, деб ёзгани бежиз эмас [8,117].

Дарҳақиқат, ўтган асрда индивидуализм ғоялари оммавий маданият соҳасига ҳам кириб келди. Турли фильмлар, мультфильмлар, кўрсатувлар, ток-шоулар, сценарийларда ижтимоий муаммолар ва уларнинг ечимлари мазкур ғоя позициясидан талқин қилинади. Жумладан, Ғарбий Европа ва АҚШ киностудияларида суратга олинган бадиий фильмларнинг барчасида бош қаҳрамон фақат шахсий мақсадларини рўёбга чиқаришга интилади, холос. Бутун сюжет унинг шахсий хатти-ҳаракатлари баёнига бўйсундирилган. Масалан, Жим Томпсон романи асосида режиссер Стивен Фрирз томонидан 1990 йилда “Miramax” кинокомпаниясида суратга олинган “The Grifters” (“Қиморбозлар”) номли бадиий фильмни олайлик. Фильм бош қаҳрамонлари нафақат ўз шахсий манфаатларини ўзгаларнинг манфаатларидан устун қўядилар, балки ўз мақсадларига эришиш учун ҳеч қандай ахлоқсизликдан ҳам тоймайдилар. Айтайлик, Мейра Лангтри сохта тақинчоқларини ўзи хоҳлаган нархда сотиш учун ўз жисмини таклиф қилишдан ҳам уялмайди. Лилли Диллон ўз мақсадига эришиш учун ҳатто фарзанди Рой Диллон билан бир тўшакка ётишга ҳам тайёр. Бунинг уддасидан чиқа олмаса, аёл ўғлини ўлдириб қўя қолади. Энг ажабланарлиси, фильмда муаллифларнинг мазкур хатти-ҳаракатларга берган баҳоси мутлақо кўринмайди.

Индивидуализм ғояларининг мультфильмлардан ҳам жой олганини эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Масалан, Жеймс Брукс томонидан “[Gracie Films](#)” кинокомпаниясида 1989 йилдан буён мунтазам суратга олинаётган “The Simpsons” ва Сет Макфарлейн томонидан 1999 йилда “FOX” телеканалда суратга олинган “Family Guy” (улар “Симпсон” ва “Гриффины” номлари билан “Рен-ТВ” телеканалда намойиш қилинган эди) мультсериаллари болани ўз манфаатлари ва ҳузур-ҳаловатини ўйлашга ўргатади, холос. Мазкур мультсериалларни тақиқлаб қўйишни талаб этиб судга мурожаат этган Игорь Смиковнинг уқдиришича, ушбу мультфильмлар ахлоқий деградацияга олиб келади, наркотик моддалар истеъмол қилишни ва гомосексуализмни тарғиб этади. Унга кўра, мультсериални кўргандан сўнг ўғли ундан кокаин нималигини сўраган, онасини эса “жаба” (қурбақа) деб масхара қилган. Шунинг учун ҳам “Family Guy” мультсериали Индонезия, Вьетнам, Эрон, Малайзия, Жанубий Корея, ЖАР ва Тайванд, “The Simpsons” мультсериали эса Венесуэлада тақиқлаб қўйилди.

Индивидуализм ғоялари позициясидан тайёрланган рекламалар ҳам ёмғирдан кейин чиққан кўзиқорин каби кўпайиб бормоқда. Кейинги йилларда бундай рекламалар, айниқса, кўпайди ва ҳатто ўзбек тилига таржима қилинди. Масалан, индивидуалистик ёндашув “Спрайт” ичимлиги рекламасида ёрқин намоён бўлади. Унда чанқаган талаба баҳона билан дарсдан чиқади-да, буфетга “Спрайт” ичгани йўл олади. Реклама “Спрайт» – чанқоғингга ишон», деган чақирув билан якунланади. Бинобарин, муаллифнинг талқинига кўра, бошқалар фикрига қулоқ тутиш, ижтимоий нормаларга амал қилишнинг ҳожати йўқ – сен чанқоғингга (ўз эҳтиёжингга) ишонсанг бўлгани.

Кўриниб турибдики, замонавий оммавий маданият артефактлари ҳам Ғарбга хос бўлган индивидуализм ғояси ташувчисига айланди. Ахборот асри номини олган бизнинг давримизда мазкур ғоя айнан оммавий маданият шарофати билан мамлакатимизга кириб келмоқда. Шу ўринда савол туғилади: индивидуализм ғоясининг тарғиб этилиши ўзбек жамиятига қандай таҳдид солиши мумкин?

Биринчидан, индивидуализм ғоясининг тарғиб этилиши миллатимизга хос бўлган жамоавийлик ва ҳамжиҳатлик руҳига путур етказди. Шарқда, хусусан, Ўзбекистонда асрлар давомида ижтимоий муносабатлар

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

жамоавийлик тамойилларига асосланган. Бу диёрда умргузаронлик қилган неча-неча авлодлар ўз ҳаётини позицияларини айнан ана шу тамойиллар асосида қарор топтирганлари ҳам айтиш ҳақиқат. Фуқаролик жамиятининг ноёб институти бўлмиш маҳалланинг худди Ўзбекистонда илдиз отиши ва ривож топиши ҳам шундан. Маҳалла бағрида вояга етган ҳар бир киши ўз манфаатлари билан эмас, эл-юрт манфаатлари, миллат дарди, Ватан туйғуси билан яшашга одатланган. Тўмариснинг ёвга қарши тургани, Широқнинг душман қўшинини кимсасиз саҳрога етаклаб кетгани, Жалололдин Мангубердиннинг босқинчиларга қарши матонат кўрсатгани ҳам шундан. Алишер Навоийнинг халқ ғамидан ғами йўқ кимсани одамий эрмас, деб эътироф этиши, Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг бор элга яхшилик қилгани, мундин яхши йўқ, дея хулосага келиши ҳам шундан.

Миллат улуғ мақсадлар сари интила бошлаган, мамлакатни модернизациялаш ва жамиятни демократлаштириш, озод ва обод Ватан барпо этишга бел боғлаган тарихий даврда индивидуализмнинг тарғиб қилиниши, айтишга, ҳаттоки. Чунки мазкур улуғ мақсадлар миллатдан ҳар қачонгидан ҳам ҳамжиҳатлироқ бўлишни, эл-юрт манфаатларини шахсий манфаатлардан устун қўйишни талаб қилади. Индивидуализм эса шахсни жамиятдан ажратиб қўяди, бунёдкорлик ишларидан чалғитади, унинг шахсий манфаатлар ботқоғида қолиб кетишига сабаб бўлади, шахс ва жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни бузади.

Иккинчидан, индивидуализм ғояси тарғиботи Шарқда қадим-қадимдан қадрлаб келинган оила институтининг емирилишига замин яратади. Маълумки, оила Шарқ дунёсида, хусусан, мамлакатимизда жамиятнинг энг муҳим институти саналган. Кўп асрлар давомида ўзбек оиласидаги муҳит ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарм-у ҳаё, меҳроқибат, меҳнатсеварлик тамойилларига асосланган. Оилавий муносабатларда эр, хотин ва фарзандларнинг мавқеи ва масъулиятлари қатъий белгилаб берилган. Ўзаро муносабатларда ана шундай тамойилларга таянган оилалар қадрланган, намуна сифатида мадҳ қилинган. Аксинча, оилавий муносабатларда ушбу тамойиллардан чекинган оилалар қаттиқ қораланган. Бундай оилалардаги носоғлом муҳит фуқаролик жамиятининг энг азалий институтлари — оқсоқоллар кенгаши, маҳалла ва шу қабиларда муҳокама қилинган, оила аъзолари инсофга, муроСага чақирилган.

Шахс ижтимоий қиёфасининг шаклланиши, жумладан, ундаги ижтимоий аҳамиятга молик фазилатлар ва хислатларнинг ривожланиши, инсонпарвар эътиқоднинг қарор топиши айнан оиладан бошланган. Оила шахсни нафақат ўз манфаатларига, балки миллат, Ватан манфаатларига хизмат қилишга ҳам тайёрлаган.

Индивидуалист учун эса “биз” тушунчаси ёт. У фақат шахсий манфаатлари тўғрисида қайғуришга ўргангани боис, оила манфаатлари, оила аъзолари эҳтиёжларини қондиришга интилмади. Бундай вазият охиروқибатда оила институтининг емирилишига олиб келаркан, у шакллантирадиган ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарм-у ҳаё, меҳроқибат, меҳнатсеварлик каби тамойилларнинг ҳам инқирозига сабаб бўлади, шахс ижтимоийлашуви жараёнининг характерини тубдан ўзгартириб юборади, унинг жамиятдаги мақсад-муддаолар, ахлоқий норма ва принциплари ўзлаштиришига ҳалал беради.

Учинчидан, Ғарбнинг аянчли тажрибаси шуни кўрсатадики, индивидуализмни улуғловчи турмуш тарзи мантиқий равишда бефарқ кишилар сонини кўпайтиради. Ўзгаларнинг турмушига аралашмаслик, уларнинг манфаатлари ва мақсадларига эътиборсизлик турмуш тарзининг ўзига хос жиҳатларидан бирига айланади. Бу ҳол турли террористик ҳаракатларнинг кўпайишига, ғайриинсоний ғояларнинг илдиз отишига, кишилар ўртасидаги муносабатларга путур етишига олиб келади.

Индивидуализм таъсирида вужудга келадиган бефарқликнинг икки кўриниши мавжуд. Биринчи кўриниш шахснинг ўзига, ўз турмушига, соғлиғига, келажагига бефарқлиги билан боғлиқ. Шу боисдан у турли авантюристлик тадбирларга ўралашиб қолаверади. Бундай бефарқлик, масалан, XX аср мобайнида Европа ва АҚШ кинематографияси ва телевидениесида ривож топган вестернларда ёрқин ифодаб берилган. Уларнинг қаҳрамонлари, одатда, саёқ юрган, ўз ҳаёти ва соғлиғини мутлақо қадрламайдиган, ўз тақдирига бефарқ бўлган ковбойлар, авантюристлар, дайдилар бўлади. Бу образларнинг ўз ҳаётига бефарқлиги шу даражадаки, улар бўлар-бўлмас баҳона билан қуролга ёпишаверадилар.

Бефарқликнинг иккинчи кўриниши бошқалар турмушига, ҳатти-ҳаракатига эътиборсизликдан иборат. Бундай эътиборсизлик талқинини ўнлаб фильм ёки бадиий асарлардан топиш мумкин. Фильм давомида бош қаҳрамон учратган кишиларнинг турмуши

на уни қизиқтиради, на режиссёрни. Режиссёр воқеалар ривожини тасвирлар экан, томошабинни нуқул бош қаҳрамонга эргаштиради, холос. Айрим фильмларда бошқаларнинг турмушига, ташвишига аралашмаслик бош қаҳрамоннинг асосий принципларидан бири сифатида эътироф этилади. Масалан, режиссерлар Луи Летеррье ва Юань Куи томонидан “20 th Century Fox” киностудиясида 2002 йилда суратга олинган “Le Transporteur” (“Юк ташувчи”) номли бадиий фильмда бош қаҳрамон Френк Мартиннинг асосий қоидаларидан бири бошқаларнинг ишига аралашмаслик, бефарқликдан иборат. У бошқаларга ёрдам қўлини чўзиш зарурияти юзага келганида жаҳли чиқади, асабийлашади, ёрдам учун кетган вақтидан афсусланади.

Бефарқликнинг ижтимоий хавфи ниҳоятда катта. У жамият аъзолари орасидаги ҳамжиҳатликка, миллий бирдамликка, ёшлар дунёқарашига салбий таъсир кўрсатади, ижтимоий тараққиёт суръатларини

сусайтиради, ғайриинсоний ҳаракатларнинг илдиз отишига замин яратади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан “Огоҳлик – давр талаби” шиори умуммиллий фаолият нормасига айлантирилмоқда, бефарқлик ва лоқайдликка қарши кураш системавий тус олмоқда.

Хулоса: Хуллас, янги аср арафасига келиб индивидуализм жамоавийлик ва ҳамжиҳатликка путур етказадиган, шахс ва жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни бузадиган, оила институтини емирадиган, шахс онги ва фаолиятига салбий таъсир кўрсатадиган, уни жамиятдан ажратиб қўядиган, миллий қадриятлардан юз ўгиртирадиган, бунёдкорлик ишларидан чалғитадиган хавфли ғояга айланди. Шунинг учун ҳам унинг мазмун-моҳиятини чуқур англаш, ижтимоий оқибатларини таҳлил қилиш, шахсга салбий таъсирининг олдини олиш чораларини кўриш – бугуннинг долзарб вазибаларидан биридир.

References:

1. Karimov I.A. Tarixi boy, buguni go`zal, kelajagi buyuk shahar.// Jahon inqirozining oqibatlarini yengish, mamlakatni modernizatsiya qilish va taraqqiy topgan davlatlar darajasiga ko`tarilish sari. J.18.- Toshkent: Uzbekiston, 2010, 23-b.
2. The Roaring Twenties// American Cultural History// <http://kclibrary.nhmccd.edu>.
3. Burstin D. Amerikantsi: demokratcheskiy opit.- M.: Progress, 1993.- S. 560.
4. O`sha yerda.- 562-b.
5. <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z00000004/st10.shtml>.
6. Axmedova M. Jinsiy erkinlikka xos jinoyatlarning ijtimoiy-psixologik muammolari.// Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari.- 2008.- №4.- 73-b.
7. Shekman Dj., Van Lin-Lyu Ya.Kratkiy obzor mirovih demograficheskikh tendentsiy.- M.:Eksmo, 2002.- S.37.
8. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch.- Toshkent: Ma`naviyat, 2008.- 117-b.

Тақризчи: Т.Абдуллаев – фалсафа фанлари доктори, профессор).